

TEKST MANNUS VAN DER LAAN | FOTO'S REYER BOXEM, MENNO RINGNALDA

DE DUISTERE KANT VAN HET POPULISME

Populisten doen in veel westerse landen een greep naar de macht. Hoopgevend of zorgwekkend? Historici Hans Wansink en Gerrit Voerman belichten de situatie. Dinsdag in DvhN Academie.

De populistische revolutie (2017) door Hans Wansink, uitgeverij Prometheus. Prijs: 19,99 euro.

Twaalf jaar geleden promoveerde Hans Wansink (62) als historicus op *De erfenis van Fortuyn*. Hij was er stellig van overtuigd dat de rechts-populistische golf onder leiding van Fortuyn na diens dood zou weggebben. „Het leek erop dat de gevestigde politieke partijen hun lesje wel hadden geleerd. Bovendien waren de erven van Fortuyn met de LPF door onderlinge ruzie acht maanden later alweer uit beeld”, zegt de Volkskrant-redacteur in de kantine van zijn krant in Amsterdam.

De conclusie bleek voorbarig. Uit de as van Pim Fortuyn ontsproot Geert Wilders, die in 2004 uit de VVD-fractie stapte omdat hij tegen de toetreding van Turkije tot de EU is. Met de Groep Wilders en later de PVV bouwde hij voort op het populistische gedachtegoed van Fortuyn.

Het vuur van het populisme werd volgens Wansink aangewakkerd door het uithouwen van meer directe democratie, waarvan een meerderheid van de bevolking voorstander was. Tot veel verrassing torpedeerde de Eerste Kamer in 2005 de gekozen burgemeester. Hij noemt het een „pijnlijk moment in de Nederlandse democratie.”

De wraak van veel kiezers was zoet. Ze gaven massaal gehoor aan de oproep van de populistische, anti-Europese PVV en SP om even later in het referendum tegen de Europese Grondwet te stemmen. De gevestigde politiek was met stomheid geslagen. „De overheersende reactie was: we moeten nuot meer een referendum houden. Daardoor kwamen de kiezers en de gekozenen met de rug naar elkaar toe te staan.”

De omwenteling wordt in zijn opvatting mede gedragen door het failliet van het neoliberale markt-denken. Vanaf de bankencrisis in 2008 is de ongebreidelde vrije markt zwaar onder druk komen te staan. „De crisis heeft er zwaar ingehakt, ook op mensen die niet hun werk zijn kwijtgeraakt. Velen vragen zich af of hun kinderen ooit nog een vaste baan krijgen. Dat is een reële onzekerheid van de middenklasse. Nog altijd leeft het idee dat als je je best doet, je vooruit kunt komen. Dat gaat lang niet altijd meer op.”

Er tekent zich volgens hem een nieuwe klassentegenstelling af tussen een hoogopgeleide, welvarende, kosmopolitische bovenlaag en de rest van de bevolking, die volledig in beslag wordt genomen door de strijd om het bestaan.

Hans Wansink: „Partijen verdwijnen niet helemaal maar hebben veel minder een bindende functie.”

ling. Populistische elementen zijn niet meer uit de politiek weg te denken. Hij verwacht zelfs dat het tijdperk van de partijdemocratie ten einde loopt. „Partijen verdwijnen niet helemaal maar hebben veel minder een bindende functie. Mensen wisselen veel makkelijker van partij dan vroeger, toen ze nog schatplichtig waren aan de zuilen. De kiezers zijn ontvoegd.”

De omwenteling wordt in zijn opvatting mede gedragen door het failliet van het neoliberale markt-denken. Vanaf de bankencrisis in 2008 is de ongebreidelde vrije markt zwaar onder druk komen te staan. „De crisis heeft er zwaar ingehakt, ook op mensen die niet hun werk zijn kwijtgeraakt. Velen vragen zich af of hun kinderen ooit nog een vaste baan krijgen. Dat is een reële onzekerheid van de middenklasse. Nog altijd leeft het idee dat als je je best doet, je vooruit kunt komen. Dat gaat lang niet altijd meer op.”

Er tekent zich volgens hem een nieuwe klassentegenstelling af tussen een hoogopgeleide, welvarende, kosmopolitische bovenlaag en de rest van de bevolking, die volledig in beslag wordt genomen door de strijd om het bestaan.

De sociaaldemocraten worden

“MENSEN WISSELEN VEEL MAKKELIJKER VAN PARTIJ DAN VROEGER”

medeverantwoordelijk gehouden voor het uit de hand lopen van neoliberale markten. Daarom zitten ze volgens Wansink overal in Europa in de hoek waar de klappen vallen. „De sociaaldemocratie heeft niet meer een overtuigend verhaal. Dat komt voor een deel doordat veel van hun programmapunten zijn verwezenlijkt. Anderzijds voelt de traditionele achterban zich in de steek gelaten. Populistische bewegingen zijn in dat gat gesprongen.”

PROTESTSTEM

Toch kan ook de PVV ondanks de beloften weinig doen voor de aanhangers van de partij. „Probleem van populistische partijen is dat

hun repertoire beperkt is. De kiezers raken ook teleurgesteld omdat Wilders erg zijn best doet om maar niet in de regering te komen. Hun stem blijft daardoor een protest-stem. Ze mogen hooguit hopen dat problemen die door de PVV worden aangekaart een beetje door-dringen bij de gevestigde partijen.”

Populisten hebben dus wel degelijk een democratische functie, maar er zitten volgens hem ook duistere kanten aan. Vooral omdat ze pretenderen het hele volk te vertegenwoordigen. „Ze zijn anti-pluralistisch, gaan er vanuit dat het volk één geheel is. In werkelijkheid bestaat het uit groepen met zeer diverse belangen en ideeën. Dat vegen populistische partijen onder tafel.”

Vaak zijn populistische partijen geen lang leven beschoren. Leefbaar Nederland en Trots op Nederland van Rita Verdonk hebben het niet lang volgehouden. Het verbaast Wansink zelfs dat de PVV nog steeds zo'n grote factor is in de Nederlandse politiek. „Aan de andere kant is Wilders er zelfs in tien jaar niet in geslaagd een politieke beweging op touw te zetten die ook nog perspectief heeft als hij zelf op enig moment wegvalt. De PVV blijft een eenmansbeweging.”

Nee, ook Gerrit Voerman (59) zag de brexit en Donald Trump niet aankomen. Net als zoveel ging de hoogleraar van de Rijksuniversiteit Groningen af op de opiniepeilers. Bovendien was het in beide gevallen kielekiele. „Het kwartje had evengevoeld de andere kant op kunnen vallen. Dat gebeurde bij de Oostenrijkse presidentsverkiezingen, waar de populistische kandidaat het net niet haalde.”

In Nederland spant het er eveneens om of de PVV bij de parlementsverkiezingen de meeste stemmen trekt. Het premierschap kan Wilders vergeten. Simpleweg omdat de gevestigde partijen niet met hem willen regeren. Hij heeft zichzelf onmogelijk gemaakt. De brexit en de overwinning van Trump gaven de PVV-leider wel de wind in de zeilen. De brexit is koren op zijn molen en hij identificeert zich openlijk met Trump. Voerman: „Hij heeft hem ook nadrukkelijk gefeliciteerd. In de peilingen zag je hem daarna pieken. Sinds vorige maand zakt de PVV weer een beetje terug. Alsof de chaos in het Witte Huis een deel van zijn aanhang afschrikt.”

POPULISTE ERFGENAAM
In 2011 schreef Voerman *Populisten in de polder* samen met politoloog Paul Lucardie, zijn naaste collega op het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen in Groningen. Het gaat over aard en oorsprong van het populisme in ons land.

De eerste populist – van linkse signatuur – was volgens hem SP-leider Jan Marijnissen in de jaren negentig. Een decennium later maakte Pim Fortuyn furor als rechtse populist met Leefbaar Nederland en de LPF. Na diens gewelddadige dood in 2002 manifesteerde Wilders zich met de PVV als politieke erfgenaam.

bleek bij de Kamerverkiezingen van 2010. „Pas als de PVV bij de verkiezingen van 15 maart de grootste partij wordt of meer dan dertig zetels krijgt, is er sprake van een nieuwe episode. Toch zie ik dat niet gebeuren.”

Desondanks hebben rechtse populistten het tij mee. Ook al is de vluchtelingencrisis ingedamd en de economische crisis zo goed als voorbij. Voerman vindt het opvallend dat de coalitiepartijen hiervan geen profijt trekken. In de peilingen verliest de VVD ruim een derde van haar zetels en de PvdA zelfs twee derde.

Vooral het economisch herstel zou op beide partijen moeten afstralen. Dat is niet het geval. „Dat komt omdat tijdens deze verkiezingen niet de economie als wel identiteitspolitiek in de schijnwerpers staat. De thema's zijn migratie, integratie, globalisering. Het draait om de vraag wie wij zijn, wie horen er wel en niet bij, moeten grenzen open of dicht?”

Dat is bij uitstek het speelveld van Wilders. Identiteitspolitiek weet hij zelfs te koppelen aan de economie. „Hij vindt dat er hier geen plaats is voor gelukszoekers die beslag leggen op uitkeringsgelden of binnen innemen van autoch-

tonen. Zo verkoopt hij het aan zijn achterban. Verder hamert hij erop dat migranten zich moeten aanpassen aan de Nederlandse normen en waarden. Rutte heeft dat laatste overgenomen. En zelfs Asscher vindt ineens dat er geen plaats meer is voor extra vluchtelingen.”

SCHOPPEN
De SP heeft ondertussen wel wat van zijn scherpe populistische randjes verloren. Onder Marijnissen keerde de SP zich nog nadrukkelijk tegen de politieke elite. Sinds de eeuwwisseling staat de partij open voor regeringsdeelnemers.

„Voorafgaand aan de verkiezingen van 2012 verkondigde Roemer zelfs dat hij premier wilde worden. Aan de andere kant blijft de partij uit electorale overwegingen wel tegen het establishment schoppen. Dat dilemma tussen mede doen met en afzetten tegen gaat ten koste van de duidelijkheid. Het kan de partij stemmen kosten.”

Populistische partijen zijn niet meer uit de politiek weg te denken, meent Voerman. Al zijn vooral al de rechts-populistische sterk onderhevig aan verval en afsplit-

sing. Dat hoort een beetje bij de aard van het beestje. „Populisten willen het liefst zonder bemiddeling rechtstreeks hun stem laten horen: zij vinden partijen een overbodige laag tussen het volk en de politiek. Dat is ook een van de redenen waarom de PVV niet is opgezet als een ledenpartij. Populistische politici hebben moeite met het fenomeen organisatie. Dat beperkt hun actieradius en met leden die wat te zeggen willen hebben wordt de kans groter dat hun gedachtegoed verwaterd.”

Voerman juicht het toe dat populistten gevestigde politieke partijen 'scherp houden' en stimuleren rekerende standpunten van hun achterban. Maar hij vindt het zorgelijk dat Wilders ramelt aan de democratie en de rechtstaat. De PVV-leider laat zich zeer laatdunkend uit over democratische en rechtelijke instituties.

„Wilders is radicaler geworden. Hij neemt zelfs het woord nepparament in de mond en spreekt over neprechers. Daarmee trekt hij de legitimiteit van de *trias politica*, de pijlers van onze staatsinrichting, ernstig in twiifel. Dat werkt cynisme in de hand. Dat is gevaarlijk.”

Gerrit Voerman: „Zelfs Asscher vindt ineens dat er geen plaats meer is voor extra vluchtelingen.”

Pim Fortuyn

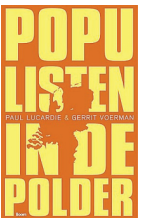
Geert Wilders

“POPULISTEN VINDEN PARTIJEN EEN OVERBODIGE LAAG TUSSEN HET VOLK EN DE POLITIEK”

DAGBLAD VAN HET NOORDEN Academie

Gratis entree bij lezersacademie over populisme

DvhN Academie houdt dinsdag een lezersavond over populisme. Sprekers zijn journalist Hans Wansink, schrijver van *De populistische revolutie*, en RUG-hoogleraar Gerrit Voerman, mede-auteur van *Populisten in de polder*. Locatie: DOT, Vrydemalan 2, Groningen. Tegenover is een parkeergarage. Aankomst: 20 uur, inloop vanaf 19.30 uur. Entree is gratis. Wel graag aanmelden voor maandag 6 maart voor 10 uur via www.dvhn.nl/academie.

Populisten in de polder (2012) door Paul Lucardie en Gerrit Voerman, uitgeverij Boom.